

Könyvszemle

Megjelenőben a magyarországi német nyelvatlasz

A nyelvatlasz olyan, meghatározott elvek szerint elrendezett forrásmunka, illetőleg nyelvészeti munkaeszköz, amely nyelvi jelenségeknek/szavaknak a földrajzi elterjedését térképeken mutatja be (adatos közléssel vagy ábrázolással). A modern értelemben vett dialektológia nyelvjárási atlaszok készítésével indult a 19. század utolsó harmadában. A magyarországi német nyelvatlasz létrehozásának ötletét Hutterer Miklós (Claus Jürgen Hutterer) vetette föl, s koncepcióját a szakma 1959-ben fogadta el. Egy nyelvatlasz megalkotása idő-, energia-, személy- és pénzigényes vállalkozás, számos szakmai kérdéssel és gonddal (ezekről az előszó tájékoztat). Nem meglepő, hogy a hazai német nyelvatlasz első kötete majdnem fél évszázaddal a tervezet elfogadása után látott napvilágot. Az adatok – jóllehet a 60-as években gyűjtötték őket – lényegében azt a II. világháború előtti állapotot mutatják, amikor még valamely német nyelvjárás volt a hazai németiség kizárólagos vagy fő kommunikációs eszköze. Az adatközlők ugyanis az idősebb nemzedék tagjai közül kerültek ki, akiknek (német) nyelvjárási kompetenciájához és a hagyományos paraszti életmódban való jártasságához nem férhetett kétség. Természetes tehát, hogy az atlaszadatok egy részét a mai nyelvhasználatban már hiába keresnénk. Ha ma kezdődne a gyűjtés, az akkor összegyűjtött adatoknak csupán egy szeletét találnánk meg: hol vannak már – a

hazai németiség a nyelváltás küszöbére érve – a régi életmód ismerői, hol vannak a német nyelvjárásokat biztosan beszélő öregek? Az atlaszgyűjtés elsősorban a hagyományos paraszti életmód szókincsét, illetőleg a nyelvjárási hangtani jelenségeket célozta meg. Az első kötet 250 atlaszkérdést és a rájuk a dél-dunántúli kutatópontokon adott válaszokat tartalmazza (a hatszázból). 276 kutatóponton folyt a gyűjtés, az atlaszban 250 térképlap van (plusz a bevezetőben a korábbi gyűjtésekből összeállított 6 térkép) és 76 oldalon 76 kérdésre adott válaszok térkép nélküli adatközléssel s a kutatópontok sorszámanak közlésével.

A nyelvatlaszok kognitív térképek, mert jól mutatják, hogyan ismerték meg, vették birtokba nyelvilleg is a közösségek környezetük dolgait. A nyelvjárási szóképlet nagy változatossága a bizonyosság arra, hogy nagyfokú kreativitás jellemezte a nyelvjárási közösségeket, s egyszersmind arra is, hogy ugyanabban az eszközben, növényben, állatban, ételben stb. nemritkán mást és mást láttak a maguk számára fontosnak, megnevezendőnek. Az *almá-t* például minden kutatóponton az irodalmi német *Apfel*-nak megfelelő, hangtanilag azonban gyakran eltérő szóalakokkal jelölték. Ezzel szemben a *szentjánosbogár*-ra annyi külön elnevezés van, hogy a rendelkezésre álló színek nem voltak elegendők jelölésükre (pl.: *Johanniskäfer*, *Leuchtvögelchen*, *Maikäfer*, *Herrgottschupperchen* – az irodalmi német *Glühwürmchen* elő sem fordul).

A nyelvjárási atlaszokra is áll, amit a táj-*szótárakra* mondanak, hogy ti. *szómuzeumok*.

Abban az értelemben bizonyosan, hogy többnyire olyan szavakat tartalmaznak, amelyek már kihaltak, vagy a visszaszorulás útját járják. Mint a változó kultúra visszaszoruló részeinek nyelvi lenyomatát megőrző források, a lexikális nyelvatlaszok a művelődés- és helyörténet tanulmányozásának is kitűnő forrásai.

A nyelvtudomány számára több szempontból is fontos vizsgálati források a nyelvatlaszok. Egyrészt a nyelvi változatosság tanulmányozására, másrészt a nyelvi változások vizsgálatára kínálnak bőséges anyagot. Másrészt hang-, alak-, szóképlet- és jelentéstani kutatásokat tesznek lehetővé, biztosítva a köznyelvel, illetőleg más nyelvekkel való tanulságos egybevetéseknek, a kontaktusnyelvészeti vizsgálatnak a biztos bázisát. Természetes, hogy a hazai német nyelvjárásokban

vannak magyar jövevényszavak. Az atlaszban például (német nyelvjárási alakban) több más mellett a következők: *barack*, *csikó*, *csörögőfánk*, *gatya*, *kacsa*, *kakas*, *málna*, *muslica*, *néni*, *sás*, *spenót* (visszakölcsönözve, merthogy a szó a magyarba a németből került).

A magyarországi német nyelvatlasznak germanista szakkörökben tudtommal már jó híre kelt. Okkal. A magyar nyelvtudomány is nagy nyereséget, fontos forrásmunkát lát benne. Elismerés illeti megalkotóit! *Ungarn-deutscher Sprachatlas (UDSA) Südungarn. Erster Halbband. Herausgegeben von Koloman Brenner, Maria Erb, Karl Manherz in Zusammenarbeit mit Heinrich J. Dingeldein. Budapest: ELTE Germanistisches Institut, 2008, 406 p.*

Kiss Jenő
az MTA rendes tagja

Kaleidoszkóp – Versenyhelyzet Magyarországon 2007-ben

A közgazdászok számára a verseny a piacgazdaság központi kategóriája. Laki Mihály és Voszka Éva szerkesztésében *Kaleidoszkóp* címmel jelent meg egy tanulmánykötet, amelyből arról kapunk körképet, hogy milyen a versenyhelyzet Magyarországon 2007-ben. A kutatást és az eredmények publikálását a Gazdasági Versenyhivatal Versenykultúra Központja támogatta. A szerkesztők bíznak abban, hogy egy sorozat első kötetét tartjuk a kezünkben, és az éves elemzéseket folytatni tudják.

A versenyhelyzet általános bemutatását követően a szerzők egy-egy részpiacot vizsgálnak: az autópálya-építést, a gyógyszerpiacot, a villamosenergia-piacot, a felsőoktatási versenyt és a postai szolgáltatások liberalizációját. Az általános helyzet elemzésében felhasználtak a kutatás számára készített tíz háttér tanulmányt; ezek a kötetben nem szerepelnek.

Laki Mihály és Voszka Éva bevezető és egyben összegző tanulmánya egy reprezentatív közvélemény-kutatás alapján először is azzal szembesíti az olvasót, hogy a lakosság nagy része verseny-, piac- és privatizációellenes, ami a rendszerváltozáskor még korántsem volt ilyen erőteljes. Azonban feltehető, hogy az elutasítás forrása nem elvi kapitalizmusellenesség, hanem a konkrét magyar helyzet megítélése. A válaszadók kétharmada ugyanis is a hazai gazdasági versenyt nagyjából vagy egyáltalán nem tartja tisztességesnek, és mindössze nyolc százalék vélekedett úgy, hogy kisebb vagy nagyobb mértékben tisztességes.

Az empirikus közgazdasági vizsgálódás során a szerzők arra a következtetésre jutottak, hogy az egyes részpiacokon a verseny eltérő képet mutat, egy kaleidoszkóp változatosságát idézi fel. Az elemzett részpiacok többségében a szereplők számának növekedése, az árak tartós csökkenése, a termékek, szolgáltatások minőségének javulása élénk vagy élénkülő

versenyt jelez. A piac örökölt szerkezete, az állam és a piaci szereplők magatartása viszont korlátozta a versenyt a villamos energia, illetve a postai termékek egy részének piacán.

Az állam szerepe ellentmondásosnak bizonyult, egyrészt szorgalmazza a közérdeknek tekintett versenyt, másrészt szabályozással, tulajdonosi és hatósági intézkedésekkel maga torzítja, tompítja azt. Ez nem pusztán a magyar helyzet sajátossága; annak a célrendszernek az ellentmondásosságából is fakad, ami a modern társadalmakban általában jellemzi az államok gazdaság- és társadalompolitikáját. Az viszont már nem lenne szükségszerű, amit az alapos empirikus kutatások mutatnak, nevezetesen, hogy a közbeszerzés, valamint az állami és európai uniós források elosztása a korrupció melegágya. Ezzel is összefügg, hogy a 2004–2006-os időszak uniós forrásai a vártnál kisebb dinamizáló hatást hoztak.

Csillag István: *Autópálya-építés és verseny* című tanulmányából megismerhetjük annak a részpiacnak a működését, amely a közvéleményt és a sajtót egyaránt nagyon foglalkoztatja. A szerző jól érzékelhetően nemcsak a Pénzügykutató Rt. munkatársának, hanem a volt miniszternek a tapasztalataival, szemléletével is közelít ehhez a politikával áthatott területhez. A verseny 2007-re nagyon éles lett, amit jól példázott a Viadom csődje, de a verseny előnyös hatásai csak a szerző által világosan megfogalmazott feltételek együttes érvényesülése mellett következnek be: a kereslet többé-kevésbé összhangban van a kínálattal; az alkalmazott versenyzetési eljárás mellett senki sem mehet biztosra; a megrendelői igények pontosan meghatározottak, a vállalkozásba adott munka pontosan definiált, jól előkészített.

Antalóczy Katalin és Halász György Imre: *Gyógyszerpiaci fejlemények 2007-ben – a gyógy-*

szer-gazdaságossági törvény és a transzparenciáelv hatásai a versenyre című tanulmánya olyan területre kalauzol el, amelyik szintén politikai viharok tárgya volt. Maga a tanulmány a gyártók és a társadalombiztosítás közötti kapcsolat változásával, illetve a támogatott gyógyszer piacával foglalkozik, tehát nem a nagyközönség számára érzékelhető patikaliberalizációval. 2007-re az államnak sikerült elérni, hogy a gyógyszerkassza 2000-től folyamatos GDP-arányos növekedése megforduljon, a verseny erősödjön, a piaci koncentráció csökkenjen. A készítmények száma emelkedett a külföldön gyártott gyógyszerek számának növekedése miatt, amit a hazai gyártású termékek számának csökkenése kísért. Ez a társadalombiztosítás szempontjából sikeres piacsabályozás mégsem gyarapította a piac barátait, mert a megtakarításai kétharmad részben a termelők, egyharmad részben a lakosság jövedelmét csökkentették

Szolnoki Pálma és Takácsné Tóth Borbála: *A magyar villamosenergia-piac helyzetképe 2008 elején* című tanulmánya a fentieknél is szövevényesebb világba visz bennünket. Az uniós szabályozás 2007. július 1-jétől tette kötelezővé a villamosenergia-piac megnyitását. Némi késéssel, 2008-tól nálunk is bekövetkezett a piacnyitás, amitől a sokszereplős termelői piac láttán a verseny erősödését várhatnánk. Azonban a nagykereskedelem és az átviteli rendszer-irányítás a Magyar Villamos Művek kezében van, sőt az importkapacitások döntő része felett is rendelkezik. Ráadásul a villamosenergia-termelés egyre növekvő része tartozik a kötelező átvétel rendszerébe, ami az érintetteket kivonja a piaci verseny hatóköréből. A versenyt torzító tényezők miatt sem a kis-, sem a nagyfogyasztók nem tapasztalták meg a verseny előnyös hatását. A lakossági fogyasztók számára nem vált vonzó

lehetőséggé, hogy kilépjenek a szabadpiacra, mert a hatóságilag nyomott áras egyetemes szolgáltatás igénybe vétele kedvezőbb volt. 2007-től 2008-ra a lakosságnak így is 9,8 százalékos árdrágulást kellett elkönyvelnie.

Varga Júlia: *Verseny a felsőoktatásban? Az állami ösztönzés, finanszírozás és irányítás változásainak hatása az egyetemi és főiskolai struktúrára, a hallgatók orientációjára* című tanulmányában azt az új helyzetet elemzi, amely a felsőoktatási felvételi eljárás új szabályozása nyomán következett be. 2007-től új szabályok szerint osztják el az államilag finanszírozott férőhelyeket, nincs intézményekre lebontott férőhelyszám, hanem a kapacitás erejéig a jelentkezések rangsora alapján töltik be. A másik fontos változás, hogy a hallgatók tanulmányi eredményük alapján elveszthetik a finanszírozott helyüket. A szerző a 2007-es felvételi tapasztalatait figyelembe véve végiggondolja a lehetséges stratégiákat az új versenyhelyzetben mind az felsőoktatási intézmények, mind a diákok szempontjából. Ám egy év alapján még nehéz tartósabb tendenciákra következtetni; s a fejlesztési hozzájárulásnak nevezett tandíj eltörlése a 2007-es feltételrendszerben lényeges változást hozott.

Magyarságtudományi tanulmányok

Számos, inkább gyakorlati célokat szolgáló kiadvány után, mint például a külföldi magyar kutatók címjegyzéke vagy különböző konferenciák előadásai (összesen 15 ilyen kis kötet jelent meg korábban), az MTA Magyar Tudományosság Külföldön Elnöki Bizottság most tudományos igényű, komoly tanulmánykötettel jelentkezett. A könyv borítóján a Domus-embléma szerepel, amely intézményről *Görömbei András*, a bizottság jelenlegi

Kardos Péter: *Versenyhelyzet és liberalizáció a postai szolgáltatások piacán* című tanulmányában a másik olyan részpiacot mutatja be, ahol uniós szabályozás írja elő a liberalizálást. A harmadik, 2008-as postai irányelv lehetőséget adott a piacnyitás 2012 végéig történő elhalasztására. Magyarország azon országok közé tartozik, amelyek élnek a halasztás lehetőségével. 2007-ben a hazai postai piac több területét (például futár-, gyorspostai szolgáltatás) valódi verseny jellemezte. Azonban a jogszabályi lehetőségek ellenére sem volt éreklődés egyetemes szolgáltatás ellátására.

A kaleidoszkóp a hazai verseny színes világát mutatta meg, hol bizakodással, hol aggodalommal töltve el az olvasót. Azt mindenképpen szeretné remélni, hogy a kötetnek lesz folytatása, és így a közgazdaságtudomány foglalkozó kollégák mellett a gazdaságpolitikai döntéshozók munkáját is segíteni fogja. (Laki Mihály – Voszka Éva szerkesztők: *Kaleidoszkóp – Versenyhelyzet Magyarországon 2007-ben*. Budapest: Pénzügykutató Rt., 2008, 227 p.)

Farkas Beáta

egyetemi docens, SZTE GTK Pénzügyek és Nemzetközi Gazdasági Kapcsolatok Intézete

elnöke bevezető tanulmányában a következőket írja: „A határon túli magyar tudományosságának a magyar tudományba való integrációja különféle programok révén folyamatosan gazdagodott. Ezek egyik legfontosabb része az, hogy 1998-ban a Magyar Tudományos Akadémia és a Művelődési Minisztérium megindította a Domus-programot, mely a határon túli magyar kutatók számára biztosít otthont és ösztöndíjat Magyarországon.”

A fenti bevezető jellegű íráson kívül 16 tanulmányt tartalmaz a kötet, amely tárgykör szerint négy részbe van csoportosítva. Külön-